

Iran's Position in the New Eastern Order: Opportunities and ChallengesEhsan Kazemi¹ | Farshad Roomi² | Arash Saeedi Rad³

Received Date: 2024/12/17

Accept Date: 2025/08/30

Cite: Kazemi, E., Roomi, F. and Saeedi Rad, A. (2025). Entry into Iran in the systems of the Eastern novel; its opportunity and failure. *Crisis Studies of the Islamic World*, 12(3), 1-29.

DOI: 10.27834/CSIW.2412.1487.3.38.3**Abstract**

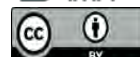
The aim of this research is to explain Iran's position in the emerging Eastern order. The main question of the research is "With the dominance of Orientalism in the foreign policy of the United States, what will be our position in the emerging Eastern order and will it serve Iran's interests or not?" The hypothesis is that "Although the emergence of the Eastern order is a way to bypass sanctions and hostile policies of the West, the excessive tendency towards the East limits the possibility of taking initiative in our foreign policy; in fact, the transfer of power from the West to the East does not necessarily mean a change in the nature of power, but the emerging actors will also seek to maximize and secure their interests." The research method is descriptive-analytical and the theoretical framework is based on the theory of power transition. The findings show: "Despite the emergence of a crisis in the global hegemony of the United States, it is predicted that it will continue to be an effective power in the international system for the next few decades. Therefore, given the ideological and ontological incompatibility of America and the West with Iran, while reducing the steep slope of Orientalism, the frictions between the East and the West should be exploited for the benefit of Iran's national interests."

Keywords: New Eastern Order, Iran, Post-American World, Eastern Orientation, Power Transition

¹. Assistant Professor of Political Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran, e.kazemi@scu.ac.ir

². Associate Professor of International Relations, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran, roomi@scu.ac.ir

³. MA, Regional Studies, Yazd University, Yazd, Iran, saiedi1arash@gmail.com

1. Introduction

This study examines the debate between two major perspectives on the future of the international order: the continuation of Western hegemony despite its relative decline versus the emergence of a new Eastern order centered on powers such as China, Russia, and India, leading to a transition from a unipolar to a multipolar system. Within this context, the article explores the intellectual divide among Iranian elites, highlighting the dominance of the revisionist perspective and the adoption of the “Look to the East” strategy in Iran’s foreign policy. The central question addressed is the assessment of Iran’s position and interests within this emerging Eastern order. The study hypothesizes that, although alignment with Eastern powers can help mitigate Western pressures, it may also constrain Iran’s strategic maneuverability, potentially replacing one set of dominant actors with another without altering the fundamentally interest-driven nature of international relations. Therefore, the key issue is how Iran can secure its security, position, and national interests within this transitional order.

2. Research Method and Theoretical Framework

The article relies on Organski’s power transition theory, which examines transformations in the international system not solely through the balance of power but according to a hierarchy of states and shifts in relative power. Power transition theory posits a hierarchical system comprising a dominant power (hegemon), major powers, and minor powers. A systemic transition occurs when a rising challenger power, due to unequal domestic development, approaches or achieves parity with the hegemon. This critical juncture destabilizes the system and can be resolved either peacefully, through redistribution of benefits and institutions, or violently, primarily through war. The theory identifies three levels of transition: within-unit (changes in actors’ roles), systemic (changes in controlling sectors), and system-wide (transformation of the entire international order). **Research Method** The study employs a descriptive–analytical approach within the framework of power transition theory. In the descriptive phase, data were collected on the relative decline of Western hegemony, the rise of Eastern powers, and Iran’s “Look to the East” policy using credible sources and official documents. In the analytical phase, these data were examined through power transition theory, considering levels of transition, roles of dominant and challenger powers, and the likelihood of conflict or cooperation. This approach allows for an assessment of the transitional period, the strategies and motivations of key actors, and Iran’s position, as well as the opportunities and threats it faces within the changing international order.

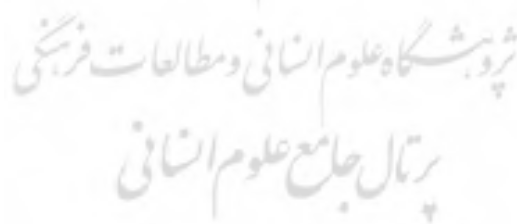
3. Discourse

The analysis indicates that the current transition in the international order is not merely a geographical shift from West to East but represents a qualitative transformation of the global system. According to power transition theory,

this period arises when the challenger power (led by China) approaches parity with the hegemon (the United States), generating systemic instability. The U.S. response involves redefining its hegemony by prioritizing vital interests and strategically retrenching from costly global commitments. Meanwhile, the emerging Eastern order lacks full cohesion. Powers such as China and Russia, although creating parallel institutions, are constrained from forming a unified bloc due to complex bilateral relationships and internal rivalries. The result is a fragmented, competitive order in which key actors cooperate situationally while maximizing national interests. For Iran, success in this environment requires strategic diplomacy and maneuvering to preserve initiative and avoid the pitfalls of new dependencies.

4. Conclusion and Suggestions

While the “Look to the East” strategy offers opportunities for Iran to counter Western pressures, it has inherent structural limitations. Core Eastern powers, such as China and Russia, due to economic interdependencies and strategic considerations with the West, lack the capacity or will to form a fully integrated alliance in direct opposition. Consequently, cooperation with these powers is situational and potentially unstable. The study concludes that in a transitioning multipolar system, exclusive reliance on Eastern powers may generate new dependencies, limiting Iran’s strategic flexibility. A balanced and multidimensional foreign policy is thus optimal, in which the “Look to the East” strategy functions as one pillar of a broader grand strategy. This strategy should be grounded in domestic economic development, diversification of international partnerships, and preservation of strategic autonomy, enabling Iran to maximize its benefits in the emerging international order.

جایگاه ایران در نظم نوین شرقی؛ فرصت‌ها و چالش‌ها

احسان کاظمی^۱ | فرشاد رومی^۲ | آرش سعیدی راد^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۷

استناد: کاظمی، احسان؛ رومی، فرشاد و سعیدی راد، آرش. (۱۴۰۴). جایگاه ایران در نظم نوین شرقی؛ فرصت‌ها و چالش‌ها. *بحران پژوهی جهان اسلام*،

۱۲(۳)، ۱-۲۹.

DOI: 10.27834/CSIW.2412.1487.3.38.3

چکیده

هدف این پژوهش تبیین جایگاه ایران در نظم نوظهور شرقی است. سؤال اصلی پژوهش این است که «با غلبه شرق‌گرایی در سیاست خارجی ایران، جایگاه آن در نظم نوظهور شرقی چگونه خواهد بود و آیا تأمین‌کننده منافع خواهد بود یا خیر؟» فرضیه از این قرار است: «هر چند ظهور نظم شرقی مفری برای عبور از تحریم‌ها و سیاست خصمانه غرب است، با این حال گرایش مفرط به طرف شرق، امکان ابتکار عمل در سیاست خارجی ما را محدود می‌سازد؛ در واقع انتقال قدرت از غرب به شرق لزوماً به معنی تغییر ماهیت قدرت نیست، بلکه بازیگران نوظهور هم به دنبال پیشینه‌سازی و تأمین منافع خود خواهند بود.» رویکرد پژوهش توصیفی-تحلیلی و چارچوب نظری مبتنی بر نظریه گذار قدرت می‌باشد. علی‌رغم ظهور بحران در هژمونی جهانی آمریکا، پیش‌بینی می‌شود تا چند دهه آینده همچنان قدرت مؤثری در نظام بین‌الملل باشد. بنابراین با عنایت عدم سازگاری ایدئولوژیک و هستی‌شناختی آمریکا و غرب با ایران می‌بایست ضمن کاهش شیب تند شرق‌گرایی، از اصطکاک‌های میان شرق و غرب به سود منافع ملی ایران بهره‌برداری شود.

واژگان کلیدی: نظم نوین شرقی، ایران، جهان پس‌آمریکایی، شرق‌گرایی، گذار قدرت

^۱ استادیار علوم سیاسی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. e.kazemi@scu.ac.ir

^۲ دانشیار روابط بین‌الملل دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. roomi@scu.ac.ir

^۳ دانش آموخته ارشد مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه یزد، یزد، ایران. saiedi larash@gmail.com

مقدمه

در ادبیات رسانه‌ای و آکادمیک دو دیدگاه متعارض در خصوص آینده نظم سیاسی حاکم بر دنیا شکل گرفته است؛ یک دیدگاه معتقد است که آمریکا و غرب همچنان سیطره خود بر نظام بین‌الملل را حفظ می‌کند و در چند دهه آینده، بازیگران اصلی نظام بین‌الملل باقی خواهند ماند. دیدگاه دیگر با رویکرد تجدیدنظر طلبی بر این باور است که در سال‌های اخیر، قدرت آمریکا و غرب افول یافته و در مقابل، قدرت‌های شرقی نظم نو ظهور را رقم خواهند زد. هر چند نظم جدید همچنان زیر سایه نظم قدیم است؛ اما می‌توان با قاطعیت گفت که جهان تک قطبی که مشخصه آن هژمونی و استیلای آمریکا بود، در حال گذار تدریجی به یک نظم نوین است. این مرحله گذار که نظام جهانی پسا تک‌قطبی نامیده می‌شود، براساس مشخصه‌هایی از سایر اشکال نظام جهانی متمایز می‌گردد. ویژگی شاخص این دوران در حال گذار این است که از یکسو قدرت بازیگر یا بازیگران مسلط، کاهش محسوس یافته و از سوی دیگر قدرت‌های جدیدی ظهور کرده‌اند.

با این وجود، برخی تحلیلگران در برداشتی رادیکال، این فرآیند افول قدرت مسلط و ظهور بازیگران جدید را نشانه‌ای از نظم نوین می‌دانند که بازیگران عمده آن قدرت‌های شرقی هستند. از همین رو این نظم نوین را نظم نوین شرقی^۱ می‌نامند. این اصطلاح که در سال‌های اخیر به‌ویژه در مباحث ژئوپلیتیکی و اقتصادی مطرح شده، به شکل‌گیری یک نظم جدید در سطح بین‌المللی اشاره دارد که در آن قدرت‌های شرقی، به‌ویژه کشورهای آسیایی مانند چین، روسیه و هند، نقش مهم‌تری در نظام جهانی ایفا می‌کنند و توازن قدرت را از غرب به شرق تغییر می‌دهند. با پذیرش این دیدگاه، جایگاه ایران در این وضعیت در حال گذار یا نظم نو ظهور شرقی محل مناقشه قرار گرفته و در بین نخبگان و کارشناسان سیاست خارجی ج.ا. ایران یک شکاف فکری ایجاد شده است؛ به طوری که برخی نظم نوین شرقی را موهوم و خیالی می‌دانند و از دیدگاهی محافظه‌کارانه معتقد به تداوم هژمونی نظم آمریکایی- غربی برای آینده نامعلوم هستند. دسته‌ای دیگر بر این باورند که دوره هژمونی دولت‌های غربی به سرآمده و افول آن آغاز شده است. از این رو به نظر می‌رسد در یک دهه اخیر دیدگاه تجدید نظرطلبانه در سیاست خارجی ایران بر رویکرد محافظه‌کارانه هژمونی آمریکا پیشی گرفته است؛ به طوری که سیاست شرق‌گرایی تحت عنوان «نگاه به شرق» به طور جدی در دستور کار تصمیم‌گیرندگان حوزه سیاست خارجی قرار گرفته است. در این راستا سؤالی که به ذهن متبادر می‌شود این است که «با غلبه شرق‌گرایی در سیاست

¹ New Eastern Order

خارجی جمهوری اسلامی ایران، جایگاه ایران در نظم نوظهور شرقی چگونه خواهد بود و آیا این راهبرد تأمین‌کننده منافع ایران است؟» فرضیه از این قرار است که «استراتژی نگاه به شرق که نمود باور جمهوری اسلامی ایران به نظم نوظهور شرقی است، هر چند مفری برای عبور از فشارها، تحریم‌ها و سیاست خصمانه غرب است، اما با گرایش به شرق (مشخصاً روسیه و چین) امکان ابتکار عمل در سیاست خارجی محدود می‌گردد. به بیان دیگر انتقال قدرت از غرب به شرق لزوماً به معنی تغییر ماهیت قدرت نیست، بلکه بازیگران نوظهور هم‌به‌دنبال پیشینه‌سازی و تأمین منافع خود خواهند بود.»

ساماندهی پژوهش بدین گونه است که ابتدا به پیشینه و چارچوب نظری پژوهش پرداخته می‌شود؛ سپس در بخش بعدی مختصات افول سیاسی آمریکا مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در بخش چهارم مؤلفه‌های ظهور نظم نوین شرقی تبیین شده و در بخش پنجم به کنش سیاست خارجی ایران که مبتنی بر شرق‌گرایی است اشاره می‌شود. در نهایت در بخش ششم و هفتم، به بحث فرصت‌ها و چالش‌های بازیگری ایران در نظم نوظهور شرقی پرداخته خواهد شد.

۱ - پیشینه پژوهش

در باره موضوع مقاله حاضر پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. از آن جمله می‌توان به کتاب «جهان پسا آمریکایی» (زکریا، ۱۳۹۸)؛ (Zakaria, 2017) اشاره کرد. نویسنده کتاب به مختصات تحولات در عرصه جهانی عمدتاً در حوزه‌های سیاسی/اقتصادی می‌پردازد و ظهور قدرت‌های اقتصادی مانند چین، هند و برزیل را نشانه تغییرات مهم در ساختار نظام بین‌الملل می‌داند که عرصه را برای آمریکا تنگ‌تر کرده‌اند. از آثار داخلی می‌توان از کتاب‌هایی همچون «تأثیر سیاست نگاه به شرق بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران» نام برد که روابط اقتصادی ایران را با سه قدرت آسیایی مورد بررسی قرار داده و در بعد منافع سیاسی، تأثیر این سه قدرت در برنامه هسته‌ای ایران را بیان کرده است (اخوان، ۱۳۹۲)؛ (Akhavan, 2014). همچنین «نگاه به شرق در دولت سید ابراهیم رئیسی»، نشان می‌دهد که رویکرد نگاه به شرق، بیش از آنکه یک اجبار برخاسته از متغیر بین‌الملل باشد، یک انتخاب از سوی دولت است (تقوایی‌پور، ۱۴۰۱)؛ (Taghvaeipour, 2022) نام برد.

علاوه بر کتب فوق، از جمله مقالاتی که در زمینه پژوهش حاضر به تحقیق پرداخته‌اند می‌بایست به آثاری مانند «گزینه‌های ایران در روابط خارجی بر اساس سیاست نگاه به شرق» (شفیعی و صادقی، ۱۳۸۸)؛ (Shafiee & Sadeghi, 2009)، «راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» (آدمی، ۱۳۸۹)؛ (Adami, 2010)، «سیاست نگاه به شرق و تحلیل

امکان یا امتناع ائتلاف راهبردی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و چین» (صادقی و لطفی، ۱۳۹۴)؛ (Sadeghi, Shamseddin Lotfi, 2015)، «مناسبات ایران و کشورهای جنوب شرق آسیا؛ سنجش نگاه به شرق» (سلطانی نژاد، ۱۳۹۴)، «راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران؛ مؤلفه‌های راهبردی و تحولات آینده» (بازیدی، ۱۴۰۱)؛ (Baizidi, 2022) و «جایگاه گفتمان نگاه به شرق در تغییر رویکرد سیاست خارجی ایران» (صیادی و سنایی، ۱۳۹۸)؛ (sayadi and Sanaei, 2019) اشاره کرد. همچنین مقاله «آسیایی شدن؛ خوانشی جدید از راهبرد نگاه به شرق» (شیخ الاسلامی و عطارزاده، ۱۴۰۱)؛ (Sheikholeslami, and Atazade, 2023) نشان می‌دهد، راهبرد نگاه به شرق جمهوری اسلامی و مشخصاً آسیایی شدن حداقل در چند سال آینده، محتمل‌ترین گزینه‌ای است که دستگاه سیاست خارجی به پیگیری آن خواهد پرداخت. مقاله «اکاوی تطبیقی جایگاه چین در رویکرد نگاه به شرق در سیاست خارجی احمدی نژاد و روحانی» (سازمند و گودرزی، ۱۴۰۱)؛ (Sazmand and Goudarzi, 2022) نشان می‌دهد، روابط ایران با چین در هر دو دوره به شدت متأثر از ساختار نظام بین‌الملل بوده است و در دوره روحانی بیش از دوره احمدی‌نژاد، جایگاه چین در نگاه به شرق برجسته شده است. همین ساختار، نگرش تصمیم‌سازان داخلی را به چین معطوف کرده است.

در باب موضوع پژوهش آثار به زبان انگلیسی می‌توان به مقالاتی از جمله؛ «سیاست خارجی ایران از عدم تعهد تا «نگاه به شرق»؛ بین ایدئولوژی و پراگماتیسم» (Perletta, 2024) و «تئوری گذار قدرت و ظهور چین» (Kim & Gates: 2015) که به نظریه انتقال قدرت و پیامدهای ظهور چین می‌پردازد، اشاره کرد. همچنین مقاله «ظهور چین به عنوان یک قدرت هژمونیک: ظهور صلح‌آمیز» (Bin & Antwi-Boateng, 2022) ارزیابی ظریفی از ظهور چین ارائه می‌دهد. نویسندگان آن معتقدند که چین به دنبال یک روش مسالمت‌آمیز برای طرح ادعای خود در سطح جهانی در مقابل ایالات متحده است، در حالی که توانایی‌های نظامی خود را برای هرگونه وقایع احتمالی تقویت کرده و گسترش می‌دهد. وجه تمایز این نوشتار با پژوهش‌های صورت گرفته آن است که در این تحقیق، نگارندگان از تبیین صرف سیاست نگاه به شرق در سیاست خارجی ج.ا.ایران فراتر می‌روند و با رویکردی متفاوت به جایگاه ایران در نظم سیاسی مطلوب قدرت‌های شرقی می‌پردازند. فارغ از این، پژوهش حاضر از منظری آینده پژوهی به چالش‌ها و فرصت‌های بازیگری ایران در نظم نوین شرقی تأکید دارد.

۲ - چارچوب نظری پژوهش؛ تئوری گذار قدرت

گذار در سیستم‌های بین‌الملل مانند سایر سیستم‌ها از رخدادهای رایجی است که پیامدهای

گوناهگونی را برای کشورها به‌عنوان اجزاء سیستم و همچنین سیستم به‌عنوان یک کل دارد و از منطق مشخصی پیروی می‌کند. به همین دلیل گذار، موضوع نظریه‌پردازی در روابط بین‌الملل قرار گرفته است. در سیستم بین‌الملل، گذار در دو سطح رخ می‌دهد. در سطح نخست، واحدها دوران گذار را تجربه می‌کنند که در این روند، قدرت، منزلت و نقش آن‌ها تغییر پیدا می‌کند. در سطح دوم، سیستم بین‌الملل نیز دوران گذار را طی کرده که مهم‌ترین بخش نمایاننده گذار سیستمیک، تغییر در بخش کنترل‌کننده آن است. سرانجام گذار ممکن است در کل سیستم رخ دهد. به عبارتی سه نوع گذار از جمله: گذار در واحدهای سیستم، گذار سیستمیک (گذار در بخش کنترل‌کننده) و گذار سیستمی (گذار در کل سیستم) را می‌توان شاهد بود (قاسمی، ۱۳۹۷: ۱۵۸)؛ (Ghasemi, 2018: 157).

درباره منطق ثبات و دگرگونی در نظام بین‌الملل نظریات مختلفی وجود دارد که یکی از آن‌ها تئوری گذار قدرت^۱ است. نظریه گذار قدرت توسط ارگانسکی مطرح شد و بر تقسیم قدرت و نه توازن قدرت تأکید داشت. او علل جنگ و شرایط صلح را از طریق نظریه گذار قدرت توضیح داد (Organski, 1968). ارگانسکی تحت تأثیر تغییرات جنگ‌های جهانی و عدم قطعیت بعد از آن، تئوری موازنه قدرت را به چالش کشید و با طرح تئوری گذار قدرت، چارچوبی برای تحلیل بهتر و پیش‌بینی وقایع آینده فراهم ساخت (Kugler & Organski, 1989: 171-192).

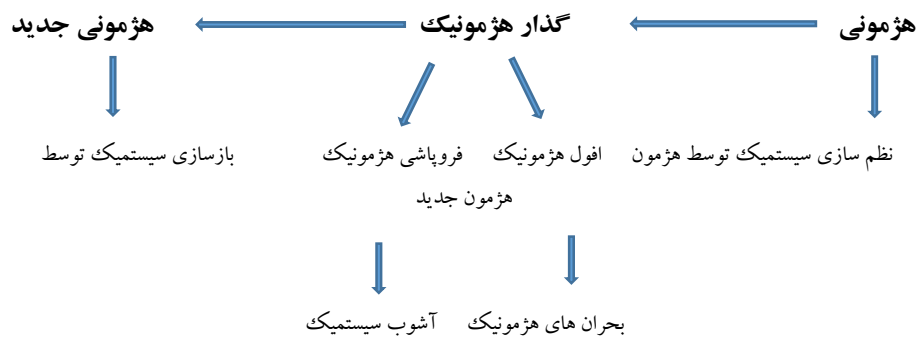
نظریه گذار قدرت در توصیف سیستم بین‌الملل دارای سه مفروض می‌باشد که عبارت‌اند از: (۱) سیستم بین‌الملل را آنارشیک نمی‌بیند، بلکه قائل به نظامی سلسله‌مراتبی است که متشکل از قدرت مسلط، قدرت‌های بزرگ و قدرت‌های کوچک است. مدیریت این نظم به عهده قدرت مسلط است و تعارض بین چالشگران (قدرت‌های نوظهور) و دولت مسلط به بی‌ثباتی سیستم می‌انجامد که ممکن است به جنگ منتهی شود. قدرت مسلط برخلاف نظریه ثبات هژمونیک به تنهایی قادر به کنترل و مدیریت سیستم بین‌الملل نیست، بلکه سلطه‌اش را با تشکیل و مدیریت ائتلاف دولتی با ترجیحات مشابه خود حفظ می‌کند (Organski, 2014: 207).

(۲) در سیستم بین‌الملل میان دولت‌ها بر سر منابع کمیاب رقابت و تخاصم وجود دارد.
(۳) هدف دولت‌ها نه در بیشینه‌سازی قدرت بلکه افزایش دستاوردهای خالص است (شیرخانی و محروق، ۱۳۹۷: ۱۰۵)؛ (Shirkhani & Mahrough, 2018: 1005).

¹ Power Transition

نظریه گذار قدرت، شرایطی را توصیف می‌کند که در آن تلاش قدرت چالشگر برای صعود به چرخه فوقانی قدرت به امکان منازعه و همکاری می‌انجامد (فرجی، ۱۴۰۰: ۵۲۴)؛ (Faraji, 2021: 524). در واقع سلسله مراتب سیستم بین‌الملل به‌طور دائم در حال تغییر است، به همین دلیل تعارض و اختلال در سیستم وقتی ایجاد می‌شود که یک قدرت چالشگر در نهایت به برابری با قدرت مسلط برسد. بسته به درجه رضایت قدرت چالشگر ممکن است گذار منتهی به جنگ یا گذار صلح‌آمیز رخ دهد. از منظر تئوری گذار قدرت، مطلوبیت دولت هژمون، حفظ وضع موجود می‌باشد. قدرت هژمون برای حفظ موقعیت برتری و وضع موجود نیاز به حمایت گروهی از قدرت‌های بزرگ دارد. بر این اساس، قدرت هژمون سایر کشورهای قدرتمند را با توزیع منافع و سود و همچنین ایجاد قوانین و حمایت از نهادهایی که در زمینه منافع آن وجود دارد، راضی نگه می‌دارد. در مقابل قدرت هژمون و دولت‌های همسو، قدرت یا قدرت‌های چالشگر قرار دارند که به دنبال بازتعریف نظم و بازتوزیع قدرت می‌باشند (فرجی، ۱۴۰۰: ۵۲۵)؛ (Faraji, 2021: 529).

به‌طور مشخص نظریه گذار قدرت ارگانسکی (۱۹۶۸) بر دو عامل اصلی تکیه دارد: اول این که قدرت کشورها به توسعه داخلی آن‌ها بستگی دارد. از آنجایی که نرخ توسعه کشورها در سطوح مختلف اتفاق می‌افتد، هر کشور در زمان‌های مختلف صعود و سقوط می‌کند. ثانیاً، نظریه گذار قدرت استدلال می‌کند که نظام بین‌الملل قطعاً توسط قدرت مسلط شکل می‌گیرد که به‌عنوان هژمون عمل می‌کند. بنابراین، هنگامی که یک قدرت در حال ظهور در این زمینه بر هژمون پیشی می‌گیرد، گذار قدرت رخ می‌دهد (Bin & Antwi-Boateng, 2022: 190). با این حال، این نوع انتقال‌ها می‌توانند صلح‌آمیز باشند (مانند زمانی که ایالات متحده بدون مقاومت بریتانیا از آن کشور پیشی گرفت) یا خشونت‌آمیز باشد، مانند زمانی که آلمان ناراضی در حال ظهور با خشونت تصمیم گرفت وضعیت موجود تحت رهبری بریتانیا را به چالش بکشد (Kim & Gates, 2015: 220). روی هم رفته، بر اساس نظریه گذار قدرت، نظم سیاسی زمانی تغییر پیدا می‌کند که قدرت یا قدرت‌های چالشگر اراده و توان مقابله با قدرت هژمون را داشته باشند (فرجی، ۱۴۰۰: ۲۰۳-۲۰۲)؛ (Faraji, 2021: 202-203). در ترسیم زیر روند گذار قدرت هژمونیک و ظهور نظم جدید نشان داده شده است.

شکل-۱. روند گذار در نظم هژمونیک و ظهور هژمونی جدید (فرجی، ۱۴۰۰: ۲۰۳)؛ (Faraji, 2021: 203).

۳- مختصات و مؤلفه‌های افول نظم هژمونیک آمریکا

با تحولات چند سال گذشته، به تدریج استراتژیست‌ها از افول قدرت آمریکا سخن گفته‌اند (شبان-نیا رکن آبادی، ۱۳۸۲: ۵)؛ (Shabannia Roknabadi, 2003). افول آمریکا که به کاهش قدرت ژئوپلیتیک، نظامی، اقتصادی، مالی، اجتماعی و فرهنگی آمریکا اشاره دارد، مسئله‌ای است که از مدت‌ها پیش توسط دانشمندان و متفکرانی در داخل و خارج آمریکا پیش‌بینی شده و مورد تأکید قرار گرفته است. به اعتقاد بسیاری از دانشمندان، ایالات متحده دیگر ابرقدرت بی‌رقیب پس از فروپاشی شوروی سابق نیست و سال به سال نشانه‌های بیشتری از کاهش قدرت آمریکا احساس می‌شود. به‌عنوان نمونه چارلز کروتامر^۱ معتقد است نظام هژمونیک آمریکایی از اساس دارای محدودیت زمانی بوده و همیشگی نیست. کروتامر برای درک محدودیت زمانی هژمونی آمریکا از مفهوم «لحظه تک قطبی» استفاده کرده است (مظاهری، ۱۴۰۲)؛ (Mazaheri, 2023). در مجموع نگرش تحلیلگران درباره افول آمریکا در چهار محور خلاصه می‌شود:

در دیدگاه نخست صاحب‌نظران اعتقاد دارند هژمونی آمریکا در آینده استمرار پیدا می‌کند. ویلیام ولفورث^۲ و اسیتون بروکس^۳ از حامیان این نگرش معتقدند آمریکا همچنان از قدرت مادی خیره‌کننده‌ای برخوردار است که از سایر کشورها بیشتر است. حامیان این نگرش قدرت‌های نوظهور را به‌عنوان یک چالش جدی برای هژمونی آمریکا تلقی نمی‌کنند (پیرانی و رضوی، ۱۳۹۹: ۹۵)؛ (Pirani & razavi, 2021: 95). در مقابل دسته‌ای دیگر از محققان آمریکایی معتقدند آمریکا در حال فروپاشی و افول می‌باشد. در همین راستا اولرشتاین رکود اقتصادی دهه ۱۹۷۰ و حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر را عامل ضعف و آسیب‌پذیری آمریکا می‌داند. همچنین جولیان

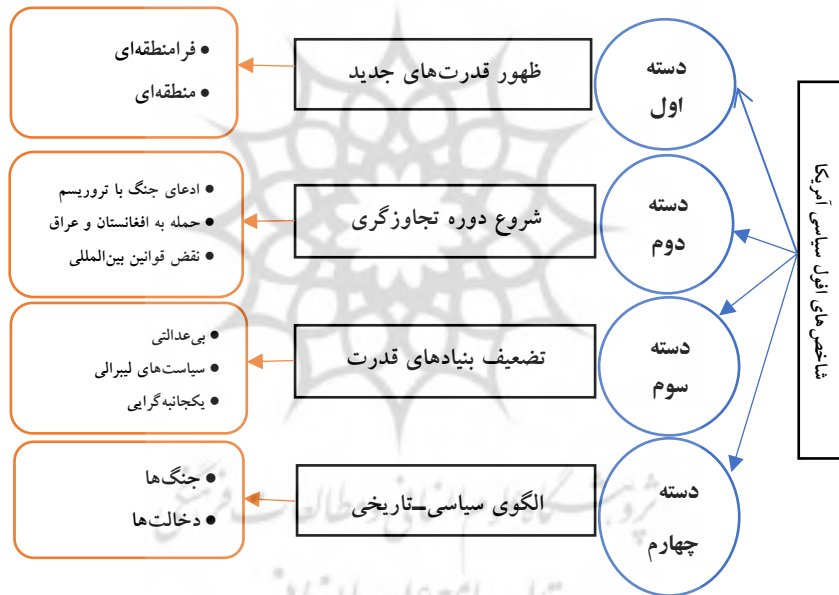
¹ Charles Krauthammer

² William Wolforth

³ Aceton Brooks

گو^۱ اذعان دارد که جنگ‌های مکرر باعث فرسایش قدرت سیاسی، نظامی و اقتصادی آمریکا می‌شود (Regilme, 2019:10). در دیدگاه سوم برخی تحلیلگران برای تبیین افول سیاسی آمریکا علاوه بر جنگ با تروریسم قائل به دلایل سیاسی هستند و باور دارند که سیاست‌های نئولیبرال باعث افزایش بی‌عدالتی و شکاف‌های اجتماعی و در نهایت موجب تضعیف قدرت ملی آمریکا خواهد شد. در دیدگاه چهارم حاکمیت نوعی الگوی سیاسی- تاریخی است که در آن قدرت‌های مسلط به‌طور طبیعی و در منطقی جبرگرایانه، همان‌گونه که متولد می‌شوند و به ظهور می‌رسند، فرآیند بلوغ و در نهایت افول را تجربه خواهند کرد (نمودار ۱) (جهانگیری و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۰)؛ (jahangiri et al, 2021: 80).

نمودار ۱- شاخص‌های افول سیاسی آمریکا (پیرانی و سعیدی‌راد، ۱۴۰۰)؛ (Pirani & Saeedi (Rad, 2022)

روی هم رفته می‌توان گفت مجموعه‌ای از عوامل داخلی و خارجی باعث ناپایداری، بی‌ثباتی و سرانجام افول نظم هژمونیک می‌شود که به‌طور خلاصه اشاره خواهد شد:

۳-۱- عوامل داخلی افول نظم هژمونیک آمریکایی

یکی از دلایل افول هژمونی آمریکا مربوط به عوامل داخلی می‌باشد که این عوامل شامل ضعف قدرت سیاسی- نظامی، قدرت اقتصادی و سیر نزولی قدرت نرم می‌باشد. از نظر سیاسی در چند

¹ Julian Go

دهه اخیر شاهد تنزل مشروعیت و افول ایدئولوژی لیبرالیسم هستیم. واشنگتن از یکسو خود را ملزم به دفاع از مشروعیت نظام لیبرالیسم می‌داند، اما دموکراسی و لیبرالیسم با هژمونی در تعارض هستند. به این ترتیب که نمی‌توان در داخل کشور و یا حتی در جوامع دیگری که متأثر از لیبرالیسم هستند؛ دموکراسی و لیبرالیسم را تجویز نموده؛ ولی در عرصه بین‌الملل برخلاف آن عمل کرد. این تعارض و شکاف بین ایدئولوژی و عمل سیاسی تا حدی گسترده شد که فرانسویس فوکویاما نظریه پایان تاریخ خود را (که تأکید بر لیبرالیسم به‌عنوان مترقی‌ترین ایدئولوژی دارد) به چالش کشید. به بیان دیگر در گذشته فوکویاما این‌گونه می‌اندیشید که ایدئولوژی لیبرالیسم به‌عنوان مترقی‌ترین ایدئولوژی، جهان‌گستر خواهد شد و سرانجام شاهد پیروزی لیبرالیسم بر سایر ایدئولوژی‌ها خواهیم بود (فوکویاما، ۱۳۹۵: ۵)؛ (Fukuyama, 2016: 5)؛ اما فوکویاما در نظریه‌های متأخر خود به نقد تئوری پایان تاریخ پرداخته و این‌گونه اظهارنظر کرده است که هویت‌های مقاومت در برابر ایدئولوژی لیبرالیسم سر بر آورده‌اند (فوکویاما، ۱۴۰۲: ۱۰)؛ (Fukuyama, 2023: 10).

دومین مؤلفه بحران در هژمونی آمریکا مربوط به متغیرهای اقتصادی هست. از نظر اقتصادی به نظر می‌رسد ظهور قدرت‌های جدید اقتصادی مانند چین، هند، برزیل و اتحادیه اروپا باعث شده که آمریکا یکه‌تازی در عرصه اقتصادی را از دست بدهد؛ فارغ از این نهادهایی همچون بانک جهانی، سازمان تجارت جهانی، صندوق بین‌المللی پول، گسترش تجارت الکترونیکی و سرمایه‌گذاری فراتر از مرزهای کشورها سبب تنزل قدرت اقتصادی آمریکا شده است (پیرانی و رضوی، ۱۳۹۹: ۱۰۵)؛ (Pirani & razavi, 2021:105)؛ به‌طوری که سهم آمریکا از «تولید ناخالص جهان» در سال ۱۹۶۰ نزدیک به ۵۰ درصد بوده، اما این رقم از آن زمان به بعد کاهش یافته و در حال حاضر به ۲۴.۴ درصد رسیده است (tradingeconomics.com).

فارغ از کاهش قدرت سیاسی- نظامی و اقتصادی آمریکا در دهه‌های اخیر شاهد سیر نزولی قدرت نرم این کشور نیز بوده‌ایم؛ به‌طوری که جوزف نای اعتقاد دارد آمریکا اعتبار خود را از دست داده است. فارغ از این ایدئولوژی لیبرالیسم و ارزش‌های متکی بر آن که هسته درونی قدرت نرم آمریکا را شامل می‌شود، در دهه‌های اخیر با انتقادات زیادی مواجه شده است؛ زیرا سیاست‌های نئولیبرالی باعث گسترش فقر، بی‌عدالتی و شکاف طبقاتی شده است (جمشیدیها و قربی، ۱۴۰۰: ۶۵)؛ (Jamshidiha & Ghorbi, 2022: 65).

^۱ قدرت نرم، یعنی توانایی آمریکا برای متقاعدسازی دیگران به مشروعیت سیاست‌های آمریکا و ارزش‌های زیربنایی آن یکی از محورهای اصلی قدرت آمریکا از زمان آغاز آن بوده که در دهه‌های اخیر با توجه به شکاف‌ها و تضادهای درونی و سیاست خارجی جنگ‌طلبانه رو به تنزل نهاده است.

۳-۲- عوامل خارجی افول نظم هژمونیک آمریکا

بدون شک یکی از دلایل کاهش اعتبار سیاست خارجی آمریکا، مداخله در امور داخلی کشورهای ثالث می‌باشد؛ به طوری که در افغانستان، عراق، پاکستان، لیبی، سوریه و یمن گرایش‌های ضدآمریکایی به عامل مهمی برای پیوستن افراد به گروه‌های جهادی مبارزه با آمریکا تبدیل شده و همکاری دولت‌های متزلزل این کشورها با آمریکا را دشوار ساخته است. اما اعتبارزدایی از سیاست خارجی آمریکا به این کشورها محدود نمی‌شود. در چین، برزیل، ژاپن و سایر کشورها نیز چنین گرایش‌هایی قابل مشاهده است. عیان است که حل این مشکلات کار آسانی برای دستگاه حکمرانی آمریکا نخواهد بود. این روند نزولی در مناطق توسعه یافته و هم‌پیمان با آمریکا نیز به شدت نمایان شده است. عامل دیگر اعتبارزدایی از سیاست خارجی آمریکا که موجب افول قدرت هژمونیک آن شده، یک جانبه‌گرایی است. تفکر یک جانبه‌گرایی نشان از رویارویی یک سویه آمریکا در تمام حوزه‌های نظامی، سیاسی و اقتصادی دارد که این عامل خود سبب فرسایش و تحلیل رفتن قدرت آمریکا شده است (پیرانی و سعیدی‌راد، ۱۴۰۰: ۱۵۷-۱۶۳)؛ (Pirani & Saeedi Rad, 2022: 157-163). البته تصمیماتی مانند خروج از توافق آب و هوایی پاریس و ناکامی در رهبری جهانی برای مقابله با بحران‌های زیست محیطی و تغییرات اقلیمی و خروج از توافق هسته‌ای با ایران باعث کاهش اعتماد جهانی به آمریکا شد. این خلف وعده‌ها نشان داد که آمریکا قادر به حفظ تعهدات بلندمدت خود نیست. اتخاذ سیاست‌های تجاری انزواگرایانه و جنگ‌های تجاری با چین و دیگر کشورها به اقتصاد جهانی آسیب رسانده و اتحادیه‌های تجاری متقابل را تقویت کرد. تغییرات در رویکرد آمریکا به روابط خود با کشورهای آسیایی و اقیانوسیه، از جمله خروج از توافق تجاری ترانس-پاسیفیک^۱، موجب افزایش نفوذ چین و کاهش اعتماد به آمریکا در این منطقه شده است.

۴- مختصات و مؤلفه‌های ظهور نظم نوین شرقی

پایان جنگ سرد، فرصتی برای آمریکا فراهم نمود تا در راستای تفوق بر ساختار توزیع قدرت گام بردارد؛ اما فضای جدید خصوصاً بعد از حمله ۱۱ سپتامبر، این زمینه را نیز فراهم کرد تا قدرت‌های جدید که در گذشته درگیر روابط راهبردی میان شرق و غرب بودند، بدون چنین دغدغه‌هایی به بسیج منابع خود پردازند. این مسئله زمینه‌ساز ظهور قدرت‌های جدید در قرن بیست و یکم شد. در نتیجه این سیر تحولات در دو دهه گذشته، یک سری بحران‌ها در نظم جهانی به وجود آورد که افول هژمونی آمریکا یا به اصطلاح بحران رهبری آمریکا و شکل‌گیری نظم جدید جهانی را

^۱ TPP

برجسته ساخته است (Ashraf, 2020: 2).

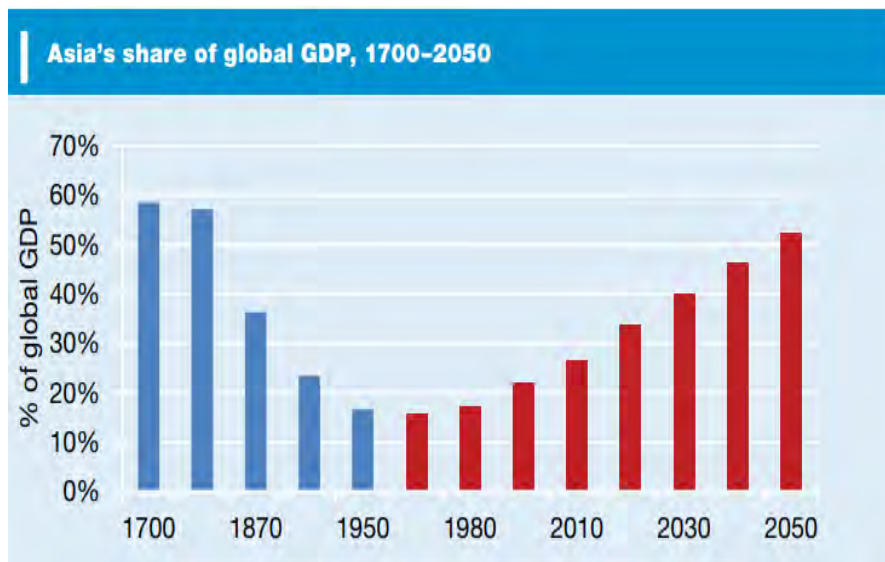
بنابراین در قرن بیست‌ویکم، شاهد یک سری تغییرات اساسی در سراسر جهان بوده‌ایم که چالش‌های عمده‌ای را برای هژمونی آمریکا، ایجاد کرده است. در واقع با ورود به قرن ۲۱، توازن قدرت اقتصادی و سیاسی به نفع شرق و مشخصاً آسیا تغییر کرده؛ به طوری که مرکز ثقل قدرت اقتصادی و سیاسی به سمت آسیا چرخیده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۲: ۸)؛ (Islamic Parliament Research Center, 2023: 8). از دیدگاه مایکل کاکس^۱ در اوایل قرن جاری شاهد ظهور واقعیتی جدید به نام تغییر قدرت هستیم. در این فرآیند، قدرت هژمونی آمریکا رو به زوال بوده و نظم جدید بین‌المللی با واقعیت جهانی دیگری به نام بریکس^۲ در حال شکل‌گیری است. به طور کلی، نظم نوین شرقی به تغییرات بنیادین در توزیع قدرت جهانی اشاره دارد که در آن کشورهای شرقی به‌ویژه چین، به‌عنوان بازیگران اصلی جهانی ظهور می‌کنند و نقش بیشتری در تعیین سرنوشت نظام بین‌المللی ایفا می‌کنند. قدرت‌هایی همچون چین، هند و روسیه با قدرت‌گیری اقتصادی، نظامی و سیاسی خود، تغییرات گسترده‌ای در ساختار بین‌المللی ایجاد کرده‌اند. در واقع می‌توان این‌گونه درک کرد که افول قدرت آمریکا صرفاً ناشی عملکرد این کشور نمی‌باشد؛ بلکه قدرت‌گیری بازیگران دیگر خود به معنی افول قدرت آمریکا است.

یکی از مختصات نظم نوین شرقی در حوزه اقتصادی خود را نشان داده است؛ اقتصاد کشورهای آسیایی همچون هند و چین در دهه‌های اخیر به سرعت رشد کرده و این کشورها را به قدرت‌های اقتصادی بزرگ تبدیل کرده است (نمودار ۳).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ Michael Cox

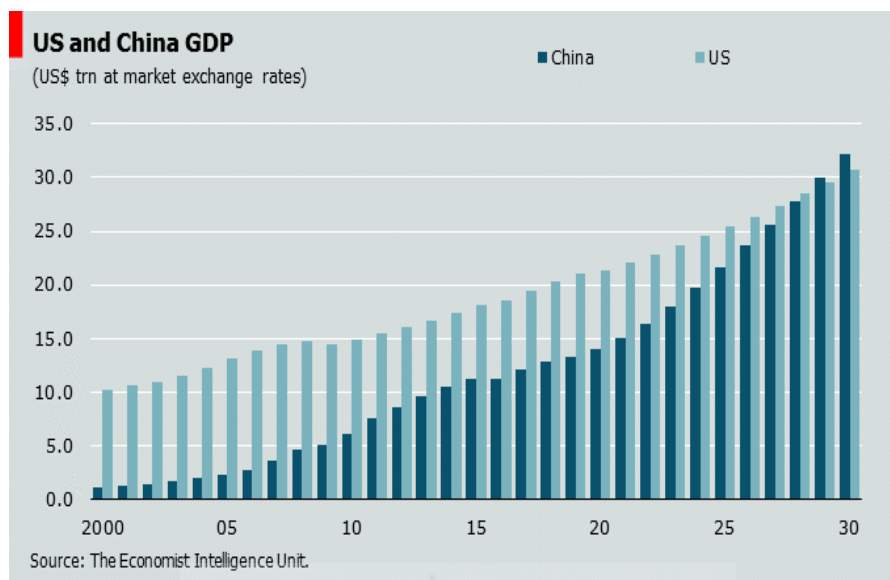
² شامل کشورهای برزیل، روسیه، هند، چین، ایران، مصر، اتیوپی، آفریقای جنوبی، امارات متحده عربی و عربستان

نمودار-۳. سهم آسیا از تولید ناخالص جهانی، ۱۷۰۰-۲۰۵۰ (https://www.adb.org)

رشد اقتصادی این کشورها و به‌طور مشخص جمهوری خلق چین باعث شده که نقش این کشورها در تجارت جهانی و سرمایه‌گذاری بین‌المللی افزایش یابد. چین با رشد اقتصادی پرشتاب خود به دومین اقتصاد بزرگ جهان تبدیل شده است. این رشد به چین اجازه داده تا در بازارهای جهانی نفوذ کرده و وابستگی اقتصادی کشورها به آمریکا را کاهش دهد. پروژه‌هایی مانند یک کمربند، یک جاده موقعیت چین را به‌عنوان یک شریک اقتصادی جهانی تقویت و نفوذ آمریکا را به چالش کشیده‌اند. پیشرفت‌های چین در زمینه‌های فناوری نظیر هوش مصنوعی^۱، رباتیک و مخابرات به این کشور امکان داده تا در برابر برتری تکنولوژیک آمریکا ایستادگی کند. همچنین سرمایه‌گذاری‌های گسترده چین در انرژی‌های تجدیدپذیر می‌تواند برتری آمریکا در بخش انرژی را به چالش بکشد (Ashraf, 2020: 7). در نمودار زیر به مقایسه تولید ناخالص داخلی چین و آمریکا پرداخته شده است.

^۱ مانند DeepSeek

نمودار ۳- مقایسه تولید ناخالص داخلی چین و آمریکا (۲۰۰۰ - ۲۰۳۰) (غفاری زاده و امیری، ۱۴۰۲: ۱۰):
(ghafarizade & Amiri, 2023: 10)

قدرت‌های نوظهور آسیایی به‌ویژه چین بیش از پیش در تلاش هستند نظم کنونی را به‌گونه‌ای پیش ببرند که بازتاب دهنده منافع، ارزش‌ها و هنجارهای ملی و آسیایی‌شان باشد. هر چند پکن هم اکنون نقش «ذی نفع مسئول» را در نظم بین‌المللی موجود که آمریکا بر حسب مطامع و منافع خود بر سایر کشورهای جهان تحمیل کرده بازی می‌کند، ولی برنامه‌های بلند پروزانه‌ای مانند پیگیری ابتکار یک کمربند یک راه و مشارکت در بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیایی، از خیز برداشتن آن برای در افکندن نظامی جدید با محوریت مقابله با هژمونی لیبرال دموکراسی غربی حکایت دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۲: ۱۰)؛ (Islamic Parliament Research Center, 2023: 10). از سوی دیگر کشوری همچون هند به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین دموکراسی‌های جهان و یک اقتصاد رو به رشد، توانسته است نفوذ بیشتری در سطح بین‌المللی کسب کند. صنعت فناوری اطلاعات هند، به همراه نیروی کار متخصص، این کشور را به یک قدرت مهم در زمینه فناوری و نوآوری تبدیل کرده است. هند با توسعه روابط اقتصادی و نظامی با دیگر کشورهای آسیایی، اروپا و حتی آمریکا وزن خود را در صحنه بین‌المللی افزایش داده و تعادل قدرت جهانی را تغییر داده است. قدرت‌های نوظهور مانند چین و هند با افزایش مصرف انرژی و تنوع‌بخشی به منابع انرژی، تغییراتی در بازار انرژی جهانی ایجاد کرده‌اند که از وابستگی کمتر به نفت آمریکایی ناشی می‌شود. از دیگر قدرت‌های نوظهور روسیه می‌باشد که با تقویت نیروهای نظامی و استفاده از تکنیک‌های جنگ ترکیبی، توانسته نفوذ سیاسی- نظامی خود را در نقاطی مانند خاورمیانه،

اوکراین و سوریه افزایش دهد و نفوذ آمریکا را کم‌رنگ‌تر کند. همکاری‌های نظامی و اقتصادی روسیه با قدرت‌های نوظهور دیگر، مخصوصاً چین و ایران، به تضعیف نقش آمریکا در مناطقی مثل خاورمیانه و اوراسیا انجامیده است.

یکی دیگر از مؤلفه‌های نظم نوین شرقی ایجاد و تقویت نهادها و سازمان‌های منطقه‌ای است. سازمان‌هایی مانند گروه بریکس (برزیل، روسیه، هند، چین، ایران، مصر، اتیوپی، آفریقای جنوبی، امارات متحده عربی و عربستان سعودی) و سازمان همکاری شانگهای که ج.ا. ایران هم به عضویت آن‌ها پیوسته است، محیط‌های جدیدی برای تقویت همکاری‌های اقتصادی و امنیتی بین قدرت‌های نوظهور فراهم کرده‌اند که می‌تواند نقش آمریکا را در ساختارهای بین‌المللی کم‌رنگ کند. در مجموع تمایل قدرت‌های نوظهور به ایجاد نهادهای موازی و تقویت ساختارهای منطقه‌ای می‌تواند نقش و تأثیرگذاری نهادهای غربی و مورد حمایت آمریکا را کاهش دهد (Ashraf, 2020: 8). روی هم رفته این عوامل نشان می‌دهند که چگونه قدرت‌های نوظهور توانسته‌اند با تأثیرگذاری بر جنبه‌های مختلف سیاست، اقتصاد، نظامی و اجتماعی، به افول نسبی نقش هژمونیک آمریکا در سطح جهانی کمک کنند و زمینه ساز ایجاد نظم نوینی شوند که مشخصه بارز آن بیش هر چیز بازیگری پررنگ قدرت‌های شرقی است.

در مجموع، آمریکا به تدریج نه قادر و نه مایل به رهبری خواهد بود؛ چرا که برخلاف گذشته، منابع لازم برای تداوم نقش رهبری در اقتصاد و سیاست بین‌الملل را در اختیار نخواهد داشت و به دلیل شکاف‌های فزاینده داخلی، از آمادگی و پشتوانه افکار عمومی برای ایفای نقش پلیس جهان برخوردار نیست. این در حالی است که قدرت‌های آسیایی مانند چین در حال کمک به کشورهای در حال توسعه آسیایی و آفریقایی و تقویت جایگاه قدرت نرم خود هستند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۲: ۱۱)؛ (Islamic Parliament Research Center, 2023: 11) با کاهش نفوذ ایالات متحده و اتحادیه اروپا، کشورهای شرقی فرصت یافته‌اند تا نقش بیشتری در تعیین قواعد بازی در عرصه بین‌الملل ایفا کنند. کشورهایی مانند چین، روسیه و هند در حال ایجاد و تقویت سازمان‌های چندجانبه‌ای مانند سازمان همکاری شانگهای^۱ و بریکس^۲ هستند که به عنوان وزنه‌های متقابل در برابر نهادهای غربی مانند ناتو و اتحادیه اروپا عمل می‌کنند.

۵- کنش سیاست خارجی ایران در نظم نوین شرقی

تحولات عرصه بین‌الملل نشان از افول قدرت غرب و بازیگری فعال‌تر شرق در عرصه جهانی دارد.

¹ SCO

² BRICS

به بیان دیگر، ترکیب قدرت اقتصادی و استقلال راهبردی در سطح سیاسی و نظامی باعث چرخش نقطه ثقل قدرت جهانی از غرب به شرق شده است. از سوی دیگر مخالفت ایران با نظم ناعادلانه غربی از چشم‌انداز نظم نوین شرقی، دریچه‌ای از فرصت‌های منحصر به فرد فراروی کشورمان ایجاد کرده است؛ ولی در عین حال، تهدیدهای جدیدی نیز ممکن است در قالب این روند شکل گیرد؛ زیرا به‌زعم برخی صاحب‌نظران، تغییر مرکز قدرت جهانی از غرب به شرق به معنای تغییر ماهیت قدرت نیست؛ بلکه زمین بازی و بازیگران آن است که در حال تغییر و جابه‌جایی هستند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۲: ۶)؛ (Islamic Parliament Research Center, 2023: 6). در مواجهه با ظهور نظم نوین شرقی، که با قدرت‌گیری چین و روسیه و تغییرات ژئوپلیتیکی در آسیا همراه شده است، سیاست خارجی ایران دچار دگرگونی‌ها و تحولات قابل توجهی شده است.

در مجموع این رویکرد نشان دهنده تغییر در اولویت‌های ایران و تلاش برای تعریف یک نظم جدید در سیاست‌های خارجی این کشور است (شفیعی و صادقی، ۱۳۸۶: ۳۱۶)؛ (Shafiee & Sadeghi, 2009: 316). در چارچوب این راهبرد شاهد تمایل و تلاش ج.ا.ایران برای تقویت روابط با کشورهای شرقی، به‌ویژه چین و روسیه و استفاده از ظرفیت‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی این کشورها هستیم. این رویکرد به‌ویژه در سال‌های اخیر و با توجه به تحولات جهانی و فشارهای غربی به شدت مورد توجه قرار گرفته است. در همین راستا می‌توان به بیانات مقام معظم رهبری اشاره نمود که فرموده‌اند: «در سیاست خارجی، ترجیح شرق بر غرب، ترجیح همسایه بر دور، ترجیح ملت‌ها و کشورهایی که با ما وجه مشترکی دارند بر دیگران، یکی از اولویت‌های امروز ماست» (خامنه‌ای، ۲۹/ ۱۱/ ۱۳۹۶)؛ (Khamenei, 2018/2/18).

در واقع، نگاه به شرق از رویکردی راهبردی به مناطق فراسوی مرزهای شرقی، جنوب شرقی و شمال شرقی ج.ا.ایران و تلاش برای تعمیق مناسبات همگرایی با بازیگران حاضر در این مناطق است. به‌گونه‌ای که در راستای تأمین منافع و ارتقاء ضریب امنیت ملی کشور توجه خاصی به مجرای همکاری و ائتلاف با آنان مبذول می‌گردد. طرفداران سیاست نگاه به شرق معتقدند که جمهوری اسلامی ایران به‌واسطه تعلق به حوزه تمدنی مشرق زمین و داشتن اشتراکات فرهنگی، تاریخی و هویتی با ساکنان این حوزه، نسبت به بازیگران راحت‌تر می‌تواند با بازیگرانی نظیر چین، روسیه، هند، مالزی و دیگران ائتلاف و همگرایی برقرار سازد (آدمی، ۱۳۸۹: ۱۰۵)؛ (Adami, 2010: 105).

در قالب این سیاست، ج.ا.ایران تلاش کرده مناسبات خود با دولت‌های شرقی را به‌گونه‌ای تقویت کند که به‌عنوان یک وزنه تعادل در جریان تقابل با قدرت‌های غربی عمل کرده و به کشور قدرت مانور بیشتری در کاهش اثرات تقابل با دنیای غرب بدهد (سلطانی‌نژاد، ۱۳۹۴: ۱۷)؛

(Soltaninejad, 2015: 17)؛ به طوری که از زمان روی کار آمدن دولت احمدی نژاد در سال ۱۳۸۴، ج.ا.ایران راهبرد نگاه به شرق را به عنوان راهبرد سیاست خارجی خود برگزید تا از اهرم همکاری و تعامل تنگاتنگ با کشورهای مشرق زمین در راستای تأمین منافع و امنیت ملی و ارتقا جایگاه بین‌المللی خود بهره‌مند شود. روی هم رفته، ابعاد مختلف سیاست خارجی ایران در قالب شرق‌گرایی که تداعی گر گرایش آن به نظم نوظهور شرقی است را می‌توان این گونه بیان کرد:

۱-۵- روابط استراتژیک با روسیه

در قالب سیاست نگاه به شرق، کشور روسیه به عنوان یک قدرت برتر در نظام بین‌الملل که شاخصه‌های برتری قدرت خود را در ابعاد مختلف اقتصادی، نفوذ سیاسی و نظامی ارتقا بخشیده است، مورد توجه سیاست‌های جمهوری اسلامی قرار گرفته تا از طریق توسعه همکاری با این کانون قدرت بین‌المللی، بخشی از اهداف ملی ایران در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی تأمین شود. متقابلاً ایران نیز برای روسیه یک متحد منطقه‌ای مهم برای مقابله با نفوذ آمریکا و ناتو در منطقه خاورمیانه، آسیای مرکزی و قفقاز تلقی می‌شود. با توجه به این مهم، باید هدف روسیه و جمهوری اسلامی ایران از گسترش مناسبات راهبردی با روسیه، کاهش فشارهای ساختاری علیه خود به‌ویژه بعد از عملیات ویژه دفاعی روسیه در اوکراین باشد (الهوتی، ۱۴۰۱: ۱۱۶)؛ (alhoei, 2022: 116). ایران و روسیه در یک دهه اخیر در حوزه‌های دفاعی، امنیتی، نظامی، انرژی و در مبارزه با تروریسم در خاورمیانه همکاری‌های قابل توجهی داشته‌اند. همکاری‌های گسترده دو کشور در بحران سوریه (۲۰۱۵) برای حفظ بقای بشار اسد، گفتمان مشترک در مقابله با یک‌جانبه‌گرایی ایالات متحده در نظام بین‌الملل، همکاری‌های گسترده نظامی به‌ویژه پس از جنگ اوکراین و تلاش برای مقابله با تحریم‌های غرب از طریق عضویت ایران در سازمان‌های اقتصادی مانند شانگهای، بریکس و اتحادیه اقتصادی اوراسیا، ماهیت روابط میان دو کشور را متحول کرده است. پس از جنگ اوکراین و رویارویی مستقیم روسیه با غرب، اهمیت همکاری‌های نظامی و اقتصادی با ایران افزایش یافته و به دلیل وجود گفتمان مشترک مقابله با نظام لیبرال غربی دو کشور بیش از گذشته به یک‌دیگر نزدیک شدند. گرچه روسیه هیچ‌گاه از عادی‌سازی روابط میان ایران و غرب استقبال نکرده و همواره طرفدار حفظ وضع موجود بوده است (آرم، ۱۴۰۳)؛ (Arm, 2024).

۲-۵- تقویت روابط با چین

ستون دوم بازیگری ایران در نظم نوین شرقی نزدیکی به جمهوری خلق چین است. اگرچه تغییر قدرت از غرب به شرق فزاینده‌تر از چین است، با این حال چین نقش اصلی را در این فرآیند انتقال قدرت بازی می‌کند. تمرکز بر چین از این منظر مهم است که نظام سیاسی و ارزش‌های این کشور در تضاد شدید با نظام‌های لیبرال دموکراسی غربی قرار دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۲:

(۷)؛ (Islamic Parliament Research Center, 2023: 7). ایران و چین به‌عنوان دو شریک مهم در بعد استراتژیک محسوب می‌شوند. افزایش قدرت این دو دولت می‌تواند چالشی برای قدرت‌های بزرگ به ویژه ایالات متحده باشد (شفیعی و صادقی، ۱۳۸۸: ۳۲۵)؛ (Shafiee & Sadeghi, 2009: 325). ج.ا.ایران با توجه به طرح یک کمربند، یک جاده و توافقنامه ۲۵ ساله همکاری جامع با چین، به‌دنبال گسترش روابط اقتصادی و سیاسی با این کشور است.

۳-۵- مشارکت در سازمان‌های منطقه‌ای

ستون سوم ایران در نظم نوین شرقی ایفای نقش فعال‌تر در سازمان‌های منطقه‌ای مثل سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس است تا از این طریق بتواند به همگرایی اقتصادی و سیاسی بیشتری در منطقه دست یابد. در این راستا ایران به‌دنبال ایجاد و تقویت پیمان‌های امنیتی با کشورهای شرقی برای مقابله با تهدیدات مشترک و حفظ امنیت منطقه‌ای است.

۴-۵- استفاده از ظرفیت‌های دیپلماسی اقتصادی

در چارچوب سیاست نگاه به شرق، ایران سعی دارد تا با توسعه دیپلماسی اقتصادی، تحریم‌های بین‌المللی را دور زده و جایگاه اقتصادی خود را در بازارهای شرقی تقویت کند. در مجموع، این عوامل نشان دهنده تمایل ایران به تقویت جایگاه خود در نظم جدید جهانی با تمرکز بر تعامل با قدرت‌های شرقی است. این سیاست‌ها به‌دنبال کاهش وابستگی به غرب و مقابله با تحریم‌های بین‌المللی است و به ایران امکان می‌دهد که از وابستگی‌های سنتی خود به غرب بکاهد و در مقابل با قدرت‌های نوظهور شرقی روابط مستحکم‌تری برقرار کند.

۶- فرصت‌های بازیگری ایران در نظم نوین شرقی

بازیگری ایران در نظم نوین شرقی فرصت‌هایی را نصیب کشور می‌کند که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به منافع و مزایای اقتصادی اشاره کرد؛ در شرایطی که به‌طور مداوم فشارهای سیاسی و اقتصادی در حال افزایش است، گرایش به سوی کشورهای شرقی مفردی برای عبور از اثرات منفی تحریم‌ها است. بر همین اساس برخی از مزیت‌های بازیگری ایران در قالب منطق نظم نوین شرقی را می‌توان به قرار زیر شرح داد:

۶-۱- اثرپذیری کمتر از تحریم

بعد از خروج آمریکا از برجام و استراتژی فشار حداکثری ترامپ در عرض یکسال تجارت ۱۸ میلیارد یورویی ایران با ۲۸ کشور اتحادیه اروپا به کمتر از یک سوم کاهش پیدا کرد. این در حالی بود که تجارت ایران با کشورهای شرقی روند با ثبات‌تری را تجربه کرده است. وابستگی متقابلی که بین اقتصاد ایران و برخی از کشورهای شرقی ایجاد شده، باعث مصونیت نسبی آن از

تحریم‌ها شده است. بر این اساس، یکی از دلایل منطقی بازیگری پیش از موعود ایران در قالب منطق نظم نوین شرقی امکان خنثی سازی تحریم‌ها می‌باشد.

۲-۶- کاهش تهدیدات امنیتی از محیط پیرامونی ایران

در قالب گرایش ایران به سوی کشورهای شرقی و از جمله همسایگان ارتقاء سطح همکاری‌های منطقه‌ای با هدف کاهش تهدیدات امنیتی است. مهم‌ترین تنش‌های سیاسی و امنیتی جهان از قبیل تنش‌های «چین و هند»، «چین و تایوان»، «هند و پاکستان»، «روسیه و اوکراین»، «ترکیه و یونان»، «آذربایجان و ارمنستان» و... در چارچوب محیط منطقه‌ای بروز و گسترش یافته‌اند. در این راستا، وابستگی متقابل اقتصادی و افزایش تجارت بین کشورهای منطقه موجب عبور از چالش‌های امنیتی و گسترش تعاملات اقتصادی است. به عبارتی، با گسترش تجارت و مبادلات اقتصادی خطرات امنیتی به طرز محسوسی کاهش پیدا می‌کند.

۳-۶- ظرفیت‌های اقتصادی گرایش به شرق

یکی مزایای مهم گرایش به شرق افزایش پتانسیلی است که این استراتژی می‌تواند به اقتصاد تولیدی و بخش اشتغال ج.ا.ایران بدهد. در سال‌های اخیر به دلیل تحریم‌ها، ظرفیت‌های اقتصادی ایران برای افزایش سطح اشتغال تولید و خدمات در رابطه با غرب کاهش یافته است؛ بنابراین توجه و گرایش به شرق می‌تواند جایگزین خوبی برای فعال‌سازی ظرفیت‌های اقتصادی ایران باشد.

۴-۶- تقویت و تسریع در فرآیند همکاری‌های بین ایران و کشورهای شرقی

در مقابل اتحادهای رقیب همچون ناتو در ابعاد نظامی، امنیتی و سیاسی، گسترش فرآیند همکاری و همگرایی بین ایران و کشورهای شرقی از جمله روسیه و چین می‌تواند موجب تقویت و ارتقاء منزلت سیاسی-اقتصادی ایران شود. با توجه به آن‌که تقابل‌ها با ایران در موضوعاتی نظیر برنامه هسته‌ای، فعالیت‌های منطقه‌ای و برنامه موشکی زیاد شده است؛ به میزانی که ارتباطات و تعاملات سیاسی ایران با کشورهای شرقی افزایش یابد، پیگیری اهداف سیاسی ایران سهولت می‌یابد.

۵-۶- مقابله مشترک با روند اعمال تحریم‌ها

با توجه به آن‌که کشورهایی که تحت تحریم‌های غرب قرار گرفته‌اند، در حال گسترش است و روند صعودی یافته است، همکاری مشترک ایران در کنار روسیه، چین، سوریه و کره شمالی می‌تواند مکانیسم‌هایی برای مبارزه با تحریم‌ها ایجاد کند که در نتیجه آن امکان مصونیت از تحریم‌ها به وجود می‌آید. در واقع، روابط سیاسی و اقتصادی با ایجاد ائتلاف با کشورهای تحریم شده امکان مقابله و دور زدن تحریم را افزایش می‌دهد و بدین صورت منافع اقتصادی کشورهای تحت تحریم از جمله ایران تأمین می‌شود.

۶-۶- همکاری علمی و بهره‌گیری از دانش به روز

افزایش محدودیت‌های دسترسی ایران، روسیه، چین و برخی دیگر از کشورهای تحت تحریم به فناوری‌های نوین در حوزه انرژی، هوش مصنوعی، صنایع نیمه هادی، ارتباطات، هوا فضا، حمل و نقل و... در بلندمدت می‌تواند باعث عقب ماندگی از روندهای روبه رشد جهانی شود. از همین رو، افزایش همکاری با کشورهای شرقی که از تولیدکنندگان این حوزه‌ها به شمار می‌آیند، می‌تواند موجب تسریع و تسهیل دسترسی ایران به فناوری‌های روز شود.

۶-۷- سیاست مشترک انرژی

از آنجایی که ایران، روسیه و قطر از مهم‌ترین تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان انرژی و دیگر کشورهای شرقی همچون هند، چین و پاکستان از عمده‌ترین وارد کنندگان انرژی هستند، پیگیری و اتخاذ سیاست مشترک انرژی می‌تواند موجب همکاری مشترک این دست از کشورها شود. به‌عنوان نمونه کاهش عرضه انرژی پس از تحریم‌های روسیه به دلیل بحران اوکراین، باعث عملی ساختن ابتکار ایران در این زمینه شده است. تقویت همکاری‌ها در خصوص امنیت انرژی در همه جنبه‌های آن با مشارکت ایران و کشورهای شرقی می‌تواند تأمین‌کننده منافع ایران باشد (بایزیدی، ۱۴۰۱: ۱۴۷-۱۴۶)؛ (Baizidi, 2022: 146-147).

۶-۸- منزلت ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئواستراتژیک ایران

از نظر ژئواکونومیکی، روندهای اقتصادی بین‌المللی در حال حرکت از غرب به شرق هستند و موتور توسعه اقتصاد جهانی در آینده، در شرق آسیا و با محوریت چین خواهد بود. این فرآیند از جهت مسیرهای ارتباطی، صادرات انرژی و مشارکت در اقتصاد منطقه‌ای و جهانی برای ایران اهمیت زیادی دارد. در حال حاضر نیز شرکای اصلی اقتصادی ایران برخلاف یک سده گذشته، کشورهای شرقی و در رأس آن‌ها چین و هند هستند. از جنبه ژئوپلیتیکی نیز ایران در یک محیط منطقه‌ای پیچیده قرار دارد. همچنان که ایران قدرت اصلی خلیج فارس و یک قدرت بزرگ منطقه‌ای در خاورمیانه است، نقطه اتصال این مناطق به جنوب آسیا، آسیای مرکزی و قفقاز نیز تلقی می‌شود. این موقعیت منطقه‌ای پیچیده، ایران را به هند، چین و روسیه نزدیک می‌سازد. از نظر ژئواستراتژیکی نیز در حالی که روند رقابت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به شکلی است که سه منطقه بزرگ جهان شامل یوروآتلانتیک با محوریت آمریکا، اوراسیا با محوریت روسیه و شرق آسیا با محوریت چین، بیشترین اهمیت را برای شکل‌دهی به ساختار نظام بین‌المللی آینده دارند (سنایی، ۱۴۰۰)؛ (Sanaei, 2021).

۷- چالش‌های بازیگری ایران در نظم نوین شرقی

گرایش ایران به نظم نوین شرقی در کنار فرصت‌ساز بودن رقم زننده چالش‌هایی نیز خواهد بود که مهم‌ترین آن‌ها را می‌توان به قرار زیر تعریف کرد:

۷-۱- فقدان اجماع فکری نخبگانی

اولین چالش بازیگری ایران در نظم نوین شرقی این می‌باشد که در داخل کشور هنوز نگاه مشترکی به سیاست نگاه به شرق وجود ندارد. در واقع بین نخبگان ایران در خصوص سیاست خارجی دیدگاه مشترک و اجماع نظری وجود ندارد. به طوری که نخبگان ایران از لحاظ روابط خارجی به دو طیف غرب‌گرا و شرق‌گرا تقسیم شده‌اند.

۷-۲- فقدان رهبری ابر منطقه‌ای در نظم نوین شرقی

در میان کشورهای شرقی، تنوع نظام‌های سیاسی، فقدان دیدگاه‌ها و سیاست‌های مشترک در روابط خارجی وجود دارد. در واقع، شرق یک ابرمنطقه گسترده و ناهمگون از نظر جغرافیایی، اجتماعی و سیاسی است که برخی از بزرگ‌ترین، رقابتی‌ترین و پیچیده‌ترین اقتصادهای جهان مانند چین، هند، آسه‌آن و روسیه را در خود دارد. هنوز یک همگرایی سیاسی در میان قدرت‌های شرقی شکل نگرفته و یک نظم یکپارچه پدید نیامده است. تا زمانی که یکپارچگی در شرق شکل نگیرد، نظم بین‌المللی به رهبری شرق استقرار نخواهد یافت (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۲: ۱۵)؛ (Islamic Parliament Research Center, 2023: 15).

۷-۳- عدم تمایل قدرت‌های شرقی برای ورود به روابط استراتژیک با ایران

قدرت‌های شرقی در عین مخالفت با نظم هژمونیک آمریکا با کشورهای غربی مبادلات و تعاملات گسترده دارند و همچون ج.ا.ایران خصومت ایدئولوژیک با غرب ندارند. بنابراین همواره به دنبال این بوده‌اند که سطح تنش با کشورهای غربی را مدیریت کنند. این در حالی است که ج.ا.ایران با مجموعه کشورهای غربی به ویژه آمریکا روابط پیچیده‌تری دارد و سطح تنش با این کشورها را نتوانسته کاهش دهد. از همین رو، قدرت‌های شرقی تاکنون از ورود به مناسبات استراتژیک با ایران امتناع ورزیده‌اند.

۷-۴- کیفیت و گستره روابط قدرت‌های شرقی با سایر رقبا و دشمنان ایران

پنجمین چالش برای ایران سطح، کیفیت و گستره روابط کشورهای شرقی با سایر دولت‌های پیرامونی کشورمان به ویژه بازیگران منطقه غرب آسیاست (سنایی، ۱۴۰۰)؛ (Sanaei, 2021). کشورهای آسیایی با سایر بازیگران منطقه مانند عربستان سعودی، امارات متحده عربی و رژیم صهیونیستی که از جمله رقبا و دشمنان منطقه‌ای ایران هستند، روابط سیاسی و اقتصادی نزدیکی

دارند. اگر به میزان روابط تجاری چین، هند و روسیه با رژیم صهیونیستی، عربستان و دیگر کشورهای عرب منطقه نگاه کنیم، درمی‌یابیم که هیچ یک از کشورهای آسیایی نمی‌توانند این روابط را تابع مناسبات خود با ایران سازند. بر این اساس، ایران باید تلاش کند تا روابط خود را با این کشورهای شرق بر مبنای اصل توازن تنظیم کند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۲: ۱۶)؛ (Islamic Parliament Research Center, 2023: 16).

نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش درک الزامات سیاست خارجی ایران در عصر پویا و انتقال قدرت از غرب به شرق بود. در واقع همانطور که گفته شد مهم‌ترین مشخصه قرن بیست و یکم انتقال قدرت از غرب به شرق و ظهور نظم نوین با بازیگری قدرت‌های شرقی است. در این شرایط ج.ا. ایران می‌بایست با توجه به پیچیدگی‌ها و دگرگونی‌های نظام بین‌الملل منطق و راهبرد نوینی در سیاست خارجی خود تدوین کند که تأمین‌کننده منافع و امنیت ایران باشد که این مهم خوشبختانه در دستور کار تصمیم‌گیرندگان سیاست خارجی کشور قرار گرفته است. مهم‌ترین نمود عینی فهم پویایی‌های سیستم بین‌الملل از سوی دستگاه حکمرانی ج.ا. ایران شکل‌گیری سیاست نگاه به شرق در منطق روابط خارجی ایران است. به طوری که می‌توان گفت شکل‌گیری سیاست نگاه به شرق در ایران هم پاسخی به فشارها و سیاست خصمانه غرب بود و هم کنشی به شرایط در حال تغییر جهانی که نقش‌آفرینی در آن خود نیازمند یک راهبرد کلان‌تر است که نگاه به شرق می‌تواند بخش مهمی از آن باشد. در واقع سیاست نگاه به شرق که از مجموعه‌ای از عوامل داخلی و خارجی نشأت گرفته است، ابعاد گسترده‌ای دارد، از توسعه روابط اقتصادی و تجاری تا همکاری در مقابله با تهدیدات افراط‌گرایی و تروریسم و ایجاد ائتلاف احتمالی در برابر غرب بخشی از ارکان اصلی سیاست نگاه به شرق ایران هستند. همچنین، این راهبرد چندجانبه و چندبعدی، با توجه به ویژگی‌های ایدئولوژیک، محیط منطقه‌ای و شرایط حاکم بر تعاملات ایران و آمریکا و متحدانش، یک موضوع اساسی برای ایران در آینده خواهد بود.

بی‌شک، ظرفیت‌های ایران برای بازیگری در نظم نوین شرقی مناسب به نظر می‌رسد. از یک سو، عضویت ایران بعنوان لنگرگاه ثبات و امنیت منطقه‌ای در سازمان شانگهای می‌تواند کمک بزرگی به کارآمدی و فعالیت این سازمان در حوزه‌های امنیتی و اقتصادی باشد و از سوی دیگر، ایران برای تحقق اهداف سیاست نگاه به شرق خود بیش از هر چیزی بر روابط با کشورهای شرقی و به‌ویژه کشورهای چین، روسیه و هند تأکید دارد. تهران به همراه مسکو و پکن دارای منافع مشترک استراتژیک و بلندمدت برای مهار یک جانبه‌گرایی آمریکا بوده و این یکی از عوامل مهم

در تعیین معادلات آینده خاورمیانه است.

اما به‌رغم این ویژگی‌های مثبت، بازیگری ایران در نظم نوین شرقی با چالش‌ها و محدودیت‌هایی همراه است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به ماهیت کنش‌گری و تعامل قدرت‌های شرقی به ویژه چین و روسیه با آمریکا و غرب اشاره کرد. برای مثال، چین با وجود مشکلات متعدد با آمریکا، کمتر حاضر است خارج از محیط منطقه‌ای نزدیک خود وارد موضوعات امنیتی شود و برای تداوم رشد و توسعه اقتصادی خود را نیازمند تعامل با قدرت‌های غربی می‌داند و نمی‌خواهد جز بر سر مسائل حیاتی خود وارد هیچ چالش امنیتی شود. دولت روسیه نیز اگرچه رقابت‌ها و تنش‌های امنیتی بیشتری با غرب دارد و در محیط امنیتی منطقه‌ای خود با مشکلات و تهدیدات امنیتی غرب مواجه است، اما هم‌زمان دنبال تعامل با غرب و مشارکت در موضوعات مهم راهبردی از جمله بر سر کنترل تسلیحات راهبردی و حفظ ثبات راهبردی در جهان است، این موضوع موجب می‌شود که حدود رقابت با غرب را حفظ نماید. از این رو، ایران زمانی می‌تواند از همکاری با قدرت‌های بزرگ شرقی مانند روسیه و چین منافع حداکثری کسب کند که در کنار قدرت‌های شرقی رابطه‌ای متعادل با غرب داشته باشد. در فقدان روابط عادی با غرب، سیاست نگاه به شرق تنها می‌تواند از روی اضطرار تفسیر شود. اما برای حداکثرسازی منافع و دستیابی به توسعه، ایران نیازمند متنوع‌سازی منابع و رفع موانعی مانند تحریم‌های پولی، بانکی و سرمایه‌گذاری خارجی است.

در مجموع، جهان در دهه آینده در ابعاد مختلف دچار تحولات اساسی می‌شود و یکی از این ابعاد، وضعیت ساختار نظام بین‌المللی است که از نظر سیاسی و امنیتی، اقتصادی چندجانبه‌گراتر، چندقطبی‌تر و چندسطحی‌تر خواهد شد. لذا، در تدوین و تنظیم راهبرد سیاست خارجی دولت‌ها، بایستی این روندهای مؤثر جدید را مورد توجه قرار داد و به الزامات ناشی از این شرایط که جهانی چندقطبی و چندسطحی و چندجانبه‌گراتر خواهد بود توجه کرد. بر این اساس، ایران بایستی یک راهبرد کلان با تأکید بر ضرورت‌ها و نیازهای داخلی، اولویت توسعه اقتصادی در داخل، اهمیت به محیط پیرامونی و مناطق همجوار و توازن منطقی جهانی داشته باشد که سیاست نگاه به شرق نیز می‌تواند بخش مهمی از آن باشد.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، مقاله پیش‌رو فاقد هر گونه تعارض منافع بوده است.

فهرست منابع

منابع فارسی

- آرم، آرمینا. (۱۴۰۳). *ایران چگونه معمای روسیه را حل کند؟ تاریخ دسترسی ۱۰/۶/۱۴۰۳*، قابل دسترس در: <https://donya-e-egtesad.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4->
- آدمی، علی. (۱۳۸۹). راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: دیدگاه‌ها، زمینه‌ها و فرصت‌ها. *فصلنامه مطالعات سیاسی*، ۲(۷)، ۹۷-۱۲۴
- الهوئی، نوید. (۱۴۰۱). چشم‌انداز همگرایی راهبردی روسیه و جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه آینده‌پژوهی راهبردی*، ۱(۲)، ۱۳۶-۱۱۵
- اخوان، منیره. (۱۳۹۳). تأثیر سیاست نگاه به شرق بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران. تهران: نظری بایزیدی، رحیم. (۱۴۰۱). راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران؛ مؤلفه‌های راهبردی و تحولات آینده. *فصلنامه آینده پژوهی راهبردی*، ۱(۲)، ۱۵۹-۱۳۷
- پیرانی، شهره و رضوی، سید عبدالله. (۱۳۹۹). بررسی پارامترهای سیاسی-اقتصادی افول ایالات متحده آمریکا. *فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل*، ۱۰(۴)، ۱۲۴-۸۱
- پیرانی، شهره و سعیدی راد، آرشد. (۱۴۰۰). افول سیاسی ایالات متحده آمریکا؛ زمینه‌ها و دلایل. *فصلنامه مطالعات راهبردی آمریکا*، ۱(۴)، ۱۶۷-۱۴۹
- تقوایی‌پور، رحمان. (۱۴۰۱). نگاه به شرق در دولت سید ابراهیم رئیسی. تهران: گنجور
- جمشیدیها، غلامرضا و قربی، سید محمد جواد. (۱۴۰۰). افول قدرت نرم آمریکا؛ دیدگاه‌ها و زمینه‌ها. *فصلنامه مطالعات راهبردی آمریکا*، ۱(۴)، ۶۳-۸۸
- جهانگیری، سعید و همکاران. (۱۳۹۹). واکاوی چگونگی افول هژمونی آمریکا در عرصه جهانی؛ با تأکید بر ویروس کرونا. *فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر*، ۱۱(۴)، ۷۳-۹۳
- خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۶). *بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی*. قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=38975>
- زکریا، فرید. (۱۳۹۷). *جهان پس از آمریکا*. ترجمه احد علیقلیان، تهران: نشر نو
- سنایی، مهدی. (۱۴۰۰). *فرصت‌ها و چالش‌های سیاست نگاه به شرق*. سایت شورای راهبردی روابط خارجی، تاریخ دسترسی: ۱۱/۶/۱۴۰۳، قابل دسترس در: <https://www.scfir.ir/fa/200/136580/%D9%81%D8%B1%D8%B5%D8%AA%E2%80%8C%D9%87>
- سازمند، بهاره و گودرزی، مریم. (۱۴۰۱). واکاوی تطبیقی جایگاه چین در رویکرد نگاه به شرق در سیاست خارجی احمدی‌نژاد و روحانی. *مطالعات اوراسیای مرکزی*، ۱۵(۱)، ۱۵۵-۱۲۷
- سلطانی‌نژاد، محمد. (۱۳۹۴). مناسبات ایران و کشورهای جنوب شرق آسیا؛ سنجش نگاه به شرق. *فصلنامه روابط خارجی*، ۷(۳)، ۳۱-۷
- شبان‌نیا رکن آبادی، قاسم. (۱۳۸۲). *نظم نوین جهانی*. نشریه معرفت، شماره ۶۸.
- شفیعی، نودز و صادقی، زهرا. (۱۳۸۸). گزینه‌های ایران در روابط خارجی بر اساس سیاست نگاه به شرق. *فصلنامه راهبرد یاس*، ۷(۲۲)، ۳۱۰-۳۳۷
- شیخ الاسلامی، محمد حسن و عطازاده، سجاد. (۱۴۰۱). آسیایی شدن؛ خوانشی جدید از راهبرد نگاه به شرق. *فصلنامه روابط خارجی*، ۱۴(۴)، ۶۷-۴۰

شیرخانی، محمدعلی و محروق، فاطمه. (۱۳۹۷). گذار قدرت در شرق آسیا: چشم‌انداز گذار قدرت در پرتو پویایی‌های نوین منطقه. فصلنامه سیاست، ۴۸(۴)، ۱۰۰۱-۱۰۱۹

صادقی، شمس‌الدین و لطفی، کامران. (۱۳۹۴). سیاست نگاه به شرق و تحلیل امکان یا امتناع ائتلاف راهبردی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و چین. فصلنامه راهبرد اقتصادی، ۳(۱۲)، ۱۲۷-۸۹

صیادی، هادی و سنایی، اردشیر. (۱۳۹۸). جایگاه گفتمان نگاه به شرق در تغییر رویکرد سیاست خارجی ایران. فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، ۱۲(۱)، ۱۳۵-۱۱۵

غفاری زاده، مهرشاد و امیری، مهدی. (۱۴۰۲). قرن آینده- قرن آسیا: فرصت‌ها و چالش‌ها برای جمهوری اسلامی ایران. ماهنامه گزارش‌های کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۳۱(۳)، ۱۸۹۶۷

فرجی، محمدرضا. (۱۴۰۰). قدرت‌های نوظهور و نظم هژمونیک. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۴(۲)، ۲۰۹-۱۸۴

فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۹۵). پایان تاریخ و انسان واپسین. ترجمه عباس عربی و زهره عربی، تهران: انتشارات سخنکده

فوکویاما، فرانسیس. (۱۴۰۲). هویت. ترجمه رحمان قهرمان پور، تهران: انتشارات روزنه

قاسمی، فرهاد. (۱۳۹۷). گذار در سیستم‌های بین‌المللی پیچیده- آشوبی: ایران. پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۷(۲۴)، ۱۵۷-۱۹۰

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۲). قرن آینده- قرن آسیا: فرصت‌ها و چالش‌ها برای ج.ا.ایران، دفتر مطالعات سیاسی.

مظاهری، محمد مهدی. (۱۴۰۲). نظم نوین جهانی؛ نشانه‌ها و الزامات. تاریخ دسترسی ۵/ ۶/ ۱۴۰۲ قابل دسترس در:

<https://ipis.ir/portal/newsview/723657>

منابع انگلیسی

- Arrighi, G. (1994). *The long twentieth century: Money, power, and the origins of our times*. Verso.
- Ashraf, Nussaiba. (2020). *revisiting international relations legacy on hegemony: The decline of American hegemony from comparative perspective*. Review of Economics and Political Science. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/REPS-05-2019-0061/full/html>.
- Bin, H. M., & Antwi-Boateng, O. (2022). The rise of China as a hegemonic power: The case for a partial peaceful rise. *Journal of Regional Security*, 17(2), 187-207
- Clark, I. (2009). Towards an English School theory of hegemony. *European Journal of International Relations*, 15(2), 203-228.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1987). Power and interdependence revisited. *International organization*, 41(4), 725-753.
- Kim, W., & Gates, S. (2015). Power transition theory and the rise of China. *International Area Studies Review*, 18(3), 219-226.
- Kugler, J. & Organski, A.F.K. (1989). *The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation*. In Handbook of War Studies (M.I. Midlarsky, ed.), 171-194. Boston, MA: Unwin Hyman.
- Laidi, Z. (2014). Towards a post-hegemonic world: The multipolar threat to the multilateral order. *International Politics*, 51(3), 350-365.
- Organski, A. F. (1968). *World politics. Second Edition*. New York, NY: Alfred A. Knopf.
- Reddy, T. (2018). *Hegemony and resistance: Contesting identities in South Africa*. New York: Routledge.

- Regilme, Salvador Santino F. Jr. (2019), the Decline of American Power and Donald Trump: Reflections on Human Rights, *Neoliberalism, and the World Order. Geoforum*, (102) June: 157- 166. P (159)<file:///C:/Users/armita/Downloads/2019Trumpforposting.pdf>
- Yilmaz, S., Yilmaz, W. (2019). Power Transition Theory Revisited, When Rising China Meets, World Century Publishing Corporation and Shanghai Institutes for International Studies, *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol. 5, No. 3, 317–341, DOI: 10.1142/S2377740019500192

Translated References to English

- Adami, A. (2010). The Look to the East Strategy in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: Perspectives, Contexts, and Opportunities. *Political Studies Quarterly*, 2(7), 97-124. [In Persian]
- Akhavan, M. (2014). *The Impact of the Look to the East Policy on the National Interests of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Nazari. [In Persian]
- Alhoei, N. (2022). The prospect of strategic convergence between Russia and the Islamic Republic of Iran. *Strategic Futures Studies*, 1(2), 115-136. [In Persian]
- Arm, A. (2024). *How Can Iran Solve the Russian Puzzle?* Accessed: 10/6/2024, Available at: <https://donya-e-qtasad.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-> [In Persian]
- Baizidi, R. (2022). Look to the East Strategy in Iran's Foreign Policy; Strategic components and future developments. *Strategic Futures Studies*, 1(2), 137-159. [In Persian]
- Faraji, M. (2021). Emerging Powers and Hegemonic Order. *Strategic Studies Quarterly*, 24(2), 183-209. [In Persian]
- Fukuyama, F. (2016). *The End of History and the Last Man*. translated by Abbas Arabi & Zahra Arabi, Tehran: Sokhanedeh Publications. [In Persian]
- Fukuyama, F. (2023). *Identity*. translated by Rahman Goharamanpour, Tehran: Roozaneh Publicatio. [In Persian]
- ghafarizade, M. Amiri, M. (2023). Next Century-Asian Green: Opportunities and Challenges for the Islamic Republic of Iran. *Monthly Monthly Reports of the Islamic Consultative Assembly Research Center*, 31 (3), 18967. [In Persian]
- Ghasemi, F. (2018). Transition in the complex and chaotic international systems: Iran. *Political Strategic Studies*, 7(24), 157-190. [In Persian]
- Islamic Parliament Research Center. (2023). *The Next Century—The Asian Century: Opportunities and Challenges for the Islamic Republic of Iran*. Office of Political Studies. [In Persian]
- jahangiri, S., farhaanjam, M., Mottaghi, E. (2021). Analyzing how US hegemony in the world is declining with Kidd emphasizing the Corona virus (from a legal and political perspective). *Contemporary Political Studies*, 11(4), 71-93. [In Persian]
- Jamshidiha, G.R., Ghorbi, S.M.J. (2022). The Decline of American Soft Power; Perspectives and Backgrounds. *American Strategic Studies*, 1(4), 63-88. [In Persian]
- Khamenei, S.A. (2018). *Statements at the meeting of the people of East Azerbaijan*. Accessible at: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=38975>. [In Persian]
- Mazaheri, M.M. (2023). *The New World Order; Signs and Requirements*. Accessed: 5/6/2023, Available at: <https://ipis.ir/portal/newsview/723657> [In Persian]
- Pirani, S., razavi, S.A. (2021). Investigating the Political-Economic Parameters of the Decline of the United States of America. *International Relations Researches*, 10(4), 81-124. [In Persian]
- Pirani, S., Saeedi Rad, A. (2022). United States Political Decline; Backgrounds and Reasons. *American Strategic Studies*, 1(4), 149-167. [In Persian]
- Sadeghi, S.H., Lotfi, K. (2015). Iran's Look East Policy: Analyzing The Possibility of establishment of Strategic economic Alliance Between the Islamic Republic of Iran and China (1989 2013). *Economic Strategy*, 3(12), 89-127. [In Persian]
- Sanaei, M. (2021). *Opportunities and Challenges of the Look to the East Policy*. Foreign Relations Strategic Council Website, Available at: <https://www.scfr.ir/fa/200/136580/%D9%81%D8%B1%D8%B5%D8%AA%E2%80%8C%D9%87> [In Persian]

- sayadi, H., Sanaei, A. (2019). The Place of Looking at the East Discourse in Changing Iran's Foreign Policy Approach by Emphasizing on the Geopolitical Genome of Russia. *Central Eurasia Studies*, 12(1), 115-135. [In Persian]
- Sazmand, B. Goudarzi, M. (2022). A Comparative Analysis of China's Position in Ahmadinejad and Rouhani look East Policy. *Central Eurasia Studies*, 15(1), 127-155. [In Persian]
- Shabannia Roknabadi, G.H. (2003). *The New World Order*. *Ma'rifat Journal*, No. 68. [In Persian]
- Shafiee, N., Sadeghi, Z. (2009). Iran's Options in Foreign Relations Based on the Look to the East Policy. *Rahbord-e Yas Quarterly*, 7(22), 310-337. [In Persian]
- Sheikholeslami, M.H., Atazade, S. (2023). Asianization: A New Interpretation of "Look to East" Policy. *Foreign Relations*, 14(4), 37-68. [In Persian]
- Shirkhani, M., Mahrough, F. (2018). POWER TRANSITION IN EAST ASIA: PROSPECT OF POWER IN LIGHT OF NEW DYNAMICS OF THE REGION. *POLITICAL QUARTERLY*, 48(4), 1001-1019. [In Persian]
- Soltaninejad, M. (2015). Iran and Southeast Asian Countries Relations (2002 – 2013): Assessment of Look to the East Policy. *Foreign Relations*, 7(3), 7-31. [In Persian]
- Taghvaeipour, R. (2022). *The Look to the East in the Administration of Seyed Ebrahim Raisi*. Tehran: Ganjour. [In Persian]
- Zakaria, F. (2017). *The Post-American World*, translated by Ahad Aliqolian, Tehran: Nashr-e No. [In Persian]

